

Щерба Г. И. Миграционные настроения трудового населения Украины в региональном аспекте.

Исследуются основные мотивы миграции трудового населения Украины (на примере г. Львова и Львовской области). Рассмотрены современные тенденции и последствия трудовой миграции. На основе анализа результатов социологических исследований намечены направления совершенствования системы управления миграционными процессами в Украине.

Ключевые слова: миграция, трудовое население, миграционные процессы, социологические исследования.

Shcherba H. I. Emigration of the Working Population of Ukraine in the Regional Aspect.

The article is devoted research of basic reasons of migration of labour population of Ukraine (on the example of m. Lviv and Lviv region). Modern tendencies and consequences of labour migration are considered. On the basis of analysis of results of sociological researches directions of perfection of control the system by migratory processes are drawn at Ukraine.

Keywords: migration, labour population, migratory processes, sociological researches.

Роздобуцько О. М.

ЗАХІДНА ІСТОРИЧНА СОЦІОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОЇ РЕФЛЕКСІЇ

В статті розглядаються теоретико-методологічні особливості розвитку історичної соціології в західній науці про суспільство. Спираючись на відповідні наукові доробки західних дослідників, автор робить спробу окреслити предметне поле, основні напрямки та методи дослідження історичної соціології.

Ключові слова: історична соціологія, історико-соціологічне дослідження, соціальний розвиток, соціальні зміни, історичний процес.

Посилення взаємовпливів між соціологією і низкою соціальних дисциплін, насамперед з історією, філософією, політологією, географією, демографією призводить до значних зсувів всередині предметної області соціального знання. Соціологія звертається до аналізу нових явищ в суспільстві – соціальних рухів, посилення адміністративної влади держави, нових культурних вимірів сучасності. Це сприяє активізації інтересу до минулого суспільств та викликів щодо становлення такої галузі як історична соціологія.

Дійсно, розвиток соціологічної теорії обумовив значний інтерес до минулого. Звернення до нього, на думку відомих західних, в тому числі і вітчизняних, соціологів, заглиблює розуміння соціальних процесів. Відповідно, очікування впливу на соціологію накладено на цю порівняно нову дисципліну – історичну соціологію.

Тому *метою статті* є визначення теоретичних та методологічних засад становлення історичної соціології, її місця як окремої наукової дисципліни в структурі соціологічного знання на основі аналізу відповідних публікацій, в яких розглядаються напрацювання західних соціологів та істориків.

Перші спроби осмислення та вивчення історичної соціології нараховують більше ста років. Зокрема, в зарубіжній науці відносно мети та завдань даного напрямку можна виокремити щонайменше два взаємопов'язаних підходи. Перший стосується соціологічних концепцій, що розробляються для аналізу історичних даних, а також для дослідження соціальних закономірностей за допомогою соціологічного аналізу історичного розвитку. Для іншого підходу притаманним є використання історичних даних для ілюстрації та перевірки соціологічних концепцій, а також розбудова теорії генезису соціальних явищ.

Визначенням специфіки історичної соціології, описом становлення її як окремої наукової дисципліни (в одному випадку історичної, в іншому – соціологічної), приписуванням різного роду історико-соціологічних досліджень даному напрямку, займалось ряд істориків та соціологів. Зокрема, на Заході – М. Вебер, К. Маркс, Я. Алстед, О. Рамштед, Ф. Абрамс, Т. Тіллі, Т. Сочпол, Е. Валлерстайн та ін.

Загалом ситуація в даній галузі соціологічного знання, справді, достатньо складна і специфічна. Для відповіді на виникаючі питання потрібно розглянути ряд основоположних теоретичних аспектів історичної соціології, зокрема визначення її об'єкта і предметної області, а також методологічну базу, що пропонується науковцями, які займаються розробкою даного напрямку. Також не останнє місце має зайняти визначення характеру та якості результатів, які ми можемо отримати проводячи відповідні соціологічні дослідження в межах історичної соціології, а також чим вони будуть відрізнятися від результатів інших наукових дисциплін.

Перші етапи розвитку історичної соціології на Заході були пов'язані з “історизмом” і “еволюціонізмом” соціологів ХІХ ст. та захопленням емпіричними соціальними дослідженнями. Еволюція історичної соціології, соціології та історії, всього комплексу наук про

суспільство, удосконалення і уточнення їхньої якісної специфіки в окремих країнах відбувалося по-різному. А розвиток і взаємодія наук певним чином змінювали і так званий науковий статус історичної соціології [8; 14].

Історія була тісно переплетеною з соціологією в працях О. Конта і Г. Спенсера, А. Де Токвіля. О. Конт, зокрема, порівнюючи етапи історії розвитку людства, пропонує періодизацію історії, ґрунтовану не на подіях, а на характеристиці ступенів оволодіння знаннями. Із соціології та соціальної філософії до історії перекочувала віра в прогрес та переконання, що поступ історії суспільства визначається розвитком людського розуму. Г. Спенсер, розвинувши принцип соціальної еволюції, опосередковано вплинув на формування ідеї еволюції світової історії шляхом зміни соціально-економічних формацій. Продемонстроване Спенсером значення еволюції суспільного розвитку вплинуло на формування більшої частини соціології ХІХ – початку ХХ ст.

В класичних соціологічних працях К. Маркса “18 брюмера Луї Бонапарта” (1885) і Ф. Енгельса “Селянська війна в Німеччині” (1870) основоположники марксизму майстерно лавіювали між аналізом змінних нестійких явищ соціально-політичного життя і рівнем соціальної структури як цілого, даючи важливі приклади історично вкоріненого матеріалістичного аналізу.

Класичний період у становленні історико-соціологічного знання пов’язаний із впровадженням Максом Вебером емпіричних досліджень історичних процесів за допомогою точних соціологічних понять. Взагалі вся діяльність М. Вебера як соціолога ґрунтувалася на величезній історичній ерудиції. Своєрідне бачення історичної перспективи привело його до заперечення позаісторичних механістичних “законів історії” та змусило звернутися до аналізу конкретних історичних змін [6]. Вебер використав історичні дані для обґрунтування положень, які стали класикою соціології. За таких обставин відбувалося становлення порівняльних історичних досліджень.

Однак, з іншої сторони, М. Вебер, Г. Зіммель, Е. Дюркгейм, В. Парето, П. А. Сорокін, Р. Міхельс, надаючи перевагу емпіричним соціологічним дослідженням, зменшили увагу соціологів до історичного матеріалу.

В першій половині ХХ ст. роль історії і соціології в науках про суспільство визначалась за формулою: соціологія – узагальнююча наука на відміну від історії [8]. Так у словнику-довідникові “Соціологія” (1969 рік) зазначається, що історик описує однократні

події, явища, в той час як соціолог пізнає загальне, спільне, генералізує явища і факти: конкретність, описовість, однократність для історії і генералізація, пошук тенденцій і закономірностей для соціології [6, 125]. Крім того, ці дисципліни розрізняли: за конкретністю, описовістю для історії та генералізацією, пошуком тенденцій і закономірностей для соціології.

Загалом, до 50-60-х років праці з історичної соціології створювались як соціологічне осмислення історичних та антропологічних даних про суспільства, до яких історик має доступ на основі історичних свідчень, виявлення на історичному матеріалі параметрів проблем, які вивчаються сучасною соціологією. Сюди зокрема можна віднести такі проблематики для досліджень як соціалізація особистості, рольовий розподіл, гендерні відносини, суспільна організація, групи та прошарки суспільства тощо. Так у В. Брельсфорда історична соціологія постає як “введення” в еволюцію суспільства і культури давніх і античних суспільств, при використанні всіх історичних джерел включаючи і археологічні [9]. Г. Барнз бачить роль історичної соціології як науки про культурну та антропологічну еволюцію. Розширене розуміння історичної соціології як філософії історії у П. Барса. Також остання трактувалась як теорія історії та застосування прийомів, напрацювань соціології для вивчення минулого.

Перша половина ХХ ст. підготувала для історичної соціології нову роль. Змінювались, ускладнювались історія та соціологія. Трансформувалися уявлення про науковість даних дисциплін, про принципову можливість обґрунтування закономірностей еволюції людського суспільства. Накопичення соціологічного матеріалу про окремі країни, соціальні інститути, форми змін тощо призвело до розробок порівняльно-історичних моделей розвитку – на відміну від теорій ХІХ ст., які відрізнялись спрощеною генералізацією. Розвиток наук про суспільство, їх диференціація за предметними областями, утворення політичної, економічної, соціальної, психологічної історії, формування областей прикладної соціології: економічної, політичної, правової тощо не могли обійти розвиток соціологічної та історичної наук [7].

Доля історичної соціології була пов’язана з успіхами самої соціології, а також тих галузей знання, які формувались дотично соціології. Імена багатьох антропологів, культурологів, соціальних психологів, етнологів, які сприяли появі окремих дисциплін, увійшли в історію соціології як демонстрація важливості розгляду еволюційно складової суспільних явищ, їх історичного минулого.

В соціології країн Заходу її взаємодія з історією відбувалась по-різному. Ще на початку ХХ ст. під впливом соціології, незадоволені станом традиційної історіографії, ряд молодих французьких істориків звернулись до праць Е. Дюркгейма, М. Мосса, М. Хальбвакса. Останнє стало поштовхом виникнення школи “Аналів”. В її рамках ціле покоління використовувало в історичних дослідженнях минулого міждисциплінарний підхід, апробувало ідеї, висунуті соціологами, культурологами, антропологами, економістами тощо. “Анали” почали дослідження повсякденності, менталітетів, взаємодії людей з навколишнім середовищем, а також сім’ї, шлюб, релігійних і соціальних інститутів минулого [8].

Такі ж процеси в 20-50-і роки відбувалися в інших країнах. Зокрема, в США прихильником взаємодію історичної науки з соціологією виступила школа “соціальної науки”, яка прагнула використовувати дані наук про суспільство в практиці державної влади і управління.

Хоча ці два-три десятиліття, як зазначають західні соціологи та історики, показали, що мікросоціологія, соціометрія, феноменологія, захоплення структурами і інститутами, надаючи соціології якості точної науки, позбавляють фундаментальності соціологічні концепції і практичні рекомендації. В період звільнення колоніальних країн було виявлено неможливість перенесення сюди вже апробованих інститутів і структур, виокремлених соціологами. Підтвердився висновок М. Вебера про те, що сучасні проблеми часто пов’язані із специфікою історичних подій, які відбувались в різних умовах по-різному [4]. Виникло нове “замовлення” до історичної соціології – визначення специфіки конкретної країни і виявлення на порівняльній основі загальних тенденцій.

Безсумнівним є твердження, що будь-яке соціальне явище в процесі наукового пізнання завжди буде розглядатись за певного просторово-часового континууму. Цього не можливо уникнути. Час і простір, в межах яких відбувається історичне, або ж соціологічне дослідження соціального явища, не можна не враховувати. Такий постулат, мабуть, і виступає причиною появи традиції “історичної соціології”, а також формування нових напрямків розвитку соціологічного знання.

Зростання інтересу до історичної соціології в західній соціологічній думці другої половини ХХ ст. характеризувалось виходом ряду журналів із зазначеної тематики. Початок цього було заснування в 1958 р. істориком Сильвією Трап журналу “Порівняльні

дослідження суспільства та історії” (“Comparative Studies in Society and History”).

Крім того, в 1983 р., в рамках Американської соціологічної асоціації була створена секція історичної соціології, що вважають початком інституціоналізації нового напрямку.

Звернемося коротко до визначень історичної соціології в західній соціологічній думці. Під даним науковим напрямком, який формувався в межах соціальної історії, до 70-х років ХХ століття розуміли надто широко, навіть, абстрактно як “теорію соціальної еволюції і прогресу”. Американський сучасний словник по соціології пропонує наступне визначення : “Соціологія історична – аналіз історичних даних з метою отримання соціологічних узагальнень. Історичне дослідження може включати в себе спробу відкрити важливі тенденції розвитку або зміни суспільства, або цивілізації, або воно може бути обмежене аналізом певної проблеми. В останньому випадку історичне дослідження може просто полягати в спробі перевірки певних обмежених гіпотез соціальної поведінки, використовуючи дані минулого” [13, 88]. Автор статті в німецькому “Лексиконі соціології” професор О. Рамштед: Історична соціологія за таких обставин аналізує історично доведені, соціально обумовлені можливості, які піддавались запереченню в ході розвитку (можливості, які не реалізувались). В основному вона утримується від будь-яких прогнозів, розглядаючи їх як спекулятивний елемент теорії”, і, по-друге, “визначення соціологічного дослідницького підходу, який генералізує історичні процеси в порівнянні, щоб отримати з цього позачасові закономірності. Цей напрямок відіграє значну роль, насамперед, в теорії соціальної зміни” [13].

Можна запропонувати таке визначення історичної соціології на Заході: це соціально-наукове дослідження, яке конструює, або ілюструє теорію, приділяючи особливу увагу культурним, географічним та локальним часовим факторам.

Від популярних в 1950-1960-і роки уявлень про те, що історія вивчає окремі факти, тоді як соціологія формує узагальнені гіпотези [13], на початку 80-х років перейшли до ідеї про союз цих дисциплін, вираженій Філіпом Абрамсом з обов’язковим історичним характером соціологічного пояснення. В даному випадку, на думку західних соціологів та істориків, нагальною постає проблема окреслити фундаментальні відмінності між історією і соціологією, які відносяться до вибору стратегій і методів дослідження.

Більшість представників історичної соціології прагнуть розвинути нові теорії, які змогли б забезпечити пояснення історичних

зразків та структур. Перевіряючи існуючі теорії, “історичні соціологи” використовують дедукцію, порівняння, ілюстрацію [11].

В 70-80-і роки з’являється ціла низка праць представників історичної соціології: Чарльза Тіллі, Теди Скочпол, Еммануїла Валлерстайна, які збагатили свої дослідження історичним матеріалом.

Алексіс де Токвіль, виступаючи як історик і політичний мислитель, в межах історичної соціології займався дослідженням процесів демократизації та політичної централізації. Останні залишаються сьогодні одними з найбільш поширених тематик серед прихильників історичної соціології.

Полярні оцінки даються дослідженням Еміля Дюркгейма. На думку Р. Беллі, “історія завжди була центральною за важливістю для соціологічної роботи Дюркгейма” і навіть ще більше – “в деяких місцях Дюркгейм доходить до того, що запитує, чи можуть історія і соціологія розглядатися як дві різні дисципліни”. П. Штомпка назвав творчість Дюркгейма “ранньою формою історизму” [12, 87].

На думку С. Кента, найбільші результати в історичній соціології отримані при дослідженні чотирьох предметних областей: розвиток капіталізму, ріст національних держав та систем держав, колективні дії, соціологія релігії [12].

Дослідження капіталістичного розвитку включають такі теми, як виникнення і послідовність етапів індустриальної революції, появу робітничого класу, ріст народонаселення і розвиток сучасної світової системи. Характерними працями даного напрямку досліджень є “Соціальна зміна в ході індустриальної революції” Н. Смелзера і “Сучасна світ-система” І. Валлерстайна [3].

Валлерстайн розглядає виникнення та еволюцію глобальної соціальної організації як цілісної, відносно замкнутої міжнародної системи суспільств, заснованої на розподілі праці між суспільствами-компонентами, які характеризуються різноманітністю історично змінних культур та політичних структур панування. Соціолог на багатому історичному матеріалі простежує основні етапи виникнення економічного панування, яке лежить в основі сучасної світ-системи. Загалом Валлерстайн намагається впорядкувати історичні факти, які демонструють глобальний процес формування світової економіки в різних країнах світу. Завдяки цьому він значно розширює поле ґрунтовних історичних досліджень всередині соціології [3].

Е. Томпсон звертається до соціологічного поняття “клас” і простежує історичний розвиток досліджуваного ним феномену в Англії між 1780 і 1832 роками. На його думку, найдосконаліша соціологічна модель не може дати чистого зразка класу, оскільки він

втілений “в реальних людях і в конкретному історичному контексті” [3, 95].

На відміну від економічно орієнтованих досліджень розвитку капіталізму другий напрямок історичної соціології: дослідження формування і розвитку національних держав та їх державних систем – носить переважно політичний характер. Даний напрямок працює над такими проблематиками, як бюрократизація державної влади, демократизація політики, революції і взаємодії націй на міжнародній арені (Ш. Ейзенштадт, Б. Мур, Т. Скочпол).

Дослідження революцій в Англії, Франції, Сполучених Штатах, Китаї, Японії та Індії, здійснені Б. Муром, мали на меті “зрозуміти роль володіючих землею вищих класів і селян в буржуазних революціях, які призводили до капіталістичної демократії, переривання буржуазних революцій, що призводило до фашизму, і селянських революцій, які ведуть до комунізму”.

Т. Скочпол досліджує причини і хід революцій у Франції, Росії і Китаї з точки зору неволютаристської структурної перспективи, приділяючи увагу як міжнародним та всесвітньо-історичним, так і внутрішньо-національним структурам і процесам [1].

Штомпка розглядає появу в II пол. XX ст. історичної соціології як критичну реакцію на традиційне надто специфічне використання історії, властиве засновникам соціології [12, 255]. На його думку, вони шукали в історії, насамперед, можливості для пояснення переходу від традиційного суспільства до сучасного. Крім того, Штомпка демонструє взаємозалежність соціальних подій загалом, їх взаємообумовленість, пропонуючи ряд онтологічних положень [12, 266-267].

Я. Алстед звертається до проблем, що були поставлені в “класичних” працях з історичної соціології останніх десятиріч XX ст., коментуючи виявлені в них науково-дискусійні питання. Визнаними спеціалістами, класиками в області історичної соціології, на його думку, є: Б. Мур, Т. Скочпол, Ч.Тіллі, А. Гідденс і М. Менн. Також соціолог аналізує праці Н. Еліаса, Е. Томпсона, І. Валлерстайна, Ф. Броделя, У. Рансімена, Ф. Фукуями, Е. Гелнера, Дж. Холла, У. Макнейла, С. Роксана тощо [1].

Майже всі, згадувані Алстедом, соціологи у своїх наукових доробках соціологічно осмислюють емпіричний матеріал минулого. Алстед поглиблює і доповнює попередників. Ним розглянуто комплекс соціально-історичних проблем: рухаючі сили історії, її “носії”, характер, вектор розвитку “людського суспільства”, що утворює “зміни”. Серед факторів “розвитку суспільства” соціолог розглядає проблеми класів, держави, революцій, влади, насилля і воєн,

організацій, комунікацій, структур, технологій, емоційної енергії, цивілізацій, інститутів, праці, ієрархій, мобільності, економіки, політики, часу, освіти, релігії тощо [1; 2].

З точки зору методології можна говорити про три основні напрямки, що виявили себе всередині історичної соціології до кінця 80-х років. Представники першого – “вихідці” з соціальної історії – повністю відійшли від неї, звернувшись до дослідження соціологічних проблем, а саме вивченню макроструктур цих процесів великої протяжності. Особливе розповсюдження отримали дослідження макроструктурних змін у зв’язку з соціальними рухами [11]. Інші, залишаючись вірними історичній тематиці, звернулись до дослідження особливостей функціонування соціальних груп, включених в процеси модернізації в широкому сенсі, – індустріалізація, урбанізація, пролетаризація тощо. Прибічники третього напрямку працюють на мікрорівні, досліджуючи проблеми взаємодії соціальних структур з конкретними видами діяльності індивідів.

Таким чином, соціологія з моменту свого становлення як науки містила в собі передумови та можливості до наступних теоретичних прагнень узагальнення історичних фактів, накопичення історичного матеріалу. Соціальними мислителями завжди будувались схеми, які могли б пояснити та описати історичне існування людства. Тому, якщо соціологи, культурні антрополози, етнологи, політологи та представники інших гуманітарних наук при побудові теорій будуть враховувати історичний характер своїх об’єктів дослідження, розбіжності між ними і соціальною історією будуть зменшуватись. Адже межі між об’єктами дослідження не повинні більше залишатись межами для мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алстед Я. Историческая социология – зачем и как? // Социологические исследования. – 2005. – № 1. – С. 122-128.
2. Алстед Я. Психология, социология, общество: модели мотивации // Социологические исследования. – 2002. – № 9. – С. 17-28.
3. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире ; пер. с англ. П. М. Кудюкина. – СПб. : Университетская книга, 2001. – 416 с.
4. Вебер М. Избранное: протестантская этика и дух капитализма / Ю. Н. Давыдов (сост.), М. И. Левина (пер.). – 2-е изд., доп., перераб. – М. : “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2006. – 651 с.
5. Историческая социология: опыт и перспективы // Социологические исследования. – 2005. – № 1. – С. 41-53.

6. *Мартинов А.* Исторична соціологія: у пошуках міждисциплінарного синтезу // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 2. – С. 122-130.
7. *Романовский Н. В.* Историческая социология в структуре социологического знания // Социологические исследования. – 2000. – № 8. – С. 10-19.
8. *Романовский Н. В.* Историческая социология: опыт ретроспективного анализа // Социологические исследования. – 1998. – № 8. – С. 7-13.
9. *Романовский Н. В.* Историческая социология: проблемы и перспективы // Социологические исследования. – 2002. – № 10. – С. 114-121.
10. *Романовский Н. В.* Методологический потенциал исторической социологии // Социология: 4М. – 2004. – № 19. – С. 107-125.
11. *Тили Ч.* Историческая социология // Социологические исследования. – 2009. – № 5. – С. 95-101.
12. *Штомпка П.* Социология социальных изменений / Институт “Открытое общество” / В. А. Ядов (ред. пер. с англ.). – М. : Аспект Пресс, 1996. – 416 с.
13. *Черных А. И.* Историческая социология на Западе (конец XX в.) // Социологические исследования. – 2002. – № 8. – С. 87-91.
14. *Яницкий О. Н.* Историческая социология: поиск истины // Социологические исследования. – 2009. – № 6. – С. 142-147.

Роздобутько Е. Н. Западная историческая социология как объект научной рефлексии.

В статье рассматриваются теоретико-методологические особенности развития исторической социологии в западной науке о обществе. Ссылаясь на соответствующие научные идеи западных исследователей, автор делает попытку обозначить предметную область, основные направления и методы исследования исторической социологии.

Ключевые слова: историческая социология, историко-социологическое исследование, социальное развитие, социальные изменения, исторический процесс.

Rozdobutko O. M. Western historical Sociology as the object of scientific reflection.

This article discusses the theoretical and methodological features of the development of historical sociology in the western science of society. Based on the relevant scientific refinement of Western scholars, the author tries to outline the substantive field, the main directions and methods of historical sociology.

Keywords: historical sociology, historical and sociological research, social development, social change, the historical process.